

Center for Bygningsbevaring i RAADVAD ANVISNINGER til Bygningsbevaring

Istandsættelse af TRAPPEOPGANGE

af Søren Vadstrup, arkitekt m.a.a.

Dato: Januar 2010

De fleste trappeopgange har en åben 'durchsicht' – ét af de mange tyske låneord i det danske håndværkersprog- i midten for at gøre trappen så let og luftig som muligt. Jo større durchsicht trappen har, jo mere elegant og 'fornem' vil den fremtræde. Her er 'durchsichten' tilmed oval, hvilket giver en fantastisk smuk og karakterfuld trappe, både når man stiger opad - eller når man kikker ned i hullet, som her.

'Brokvarterernes' etagehuse fra 1850- 1930 udstråler pragt og prestige gennem deres pyntede facader, men det er alligevel yderdøren, trappen og trappeopgangen, der er beboernes egentlige 'ansigt udadtil'. Det er her, gæsterne ankommer, det er her de skal ind og op og det er her du som vært skal vise de besøgende din status og stil. Derfor har der oprindeligt været involveret en mindre hær af håndværkere og håndværksfag, for at skabe dette mageløse 'gesamt-kunstværk'. Hele 13 forskellige fag skal der til, og nogle af dem skal oven i købet ryste op med nogle ret krævende håndværksmæssige specialiteter.

Formålet er at gøre trappen så flot og prangende som muligt, med masser af dekorationer og smukke detaljer, samtidigt med at trappen skal kunne tåle et kraftigt dagligt slid – herunder hyppig rengøring, uden at komme til at se ramponeret ud eller skulle repareres for tit. Det er faktisk lykkedes at forene disse meget modsatrettede krav, takket være de nedennævnte gode og gennemprøvede håndværksmetoder og ikke mindst robuste og gennemprøvede materialer gennem hundreder af år:

Trappeopgangens 13 håndværksfag

1. *Trappetømrer* er en højt specialiseret gren indenfor tømrer-snedkerfaget. Trappen skal snøres op, så den er stabil og god at gå på og samtidig smuk og harmonisk at se på. Man skelner bl.a. mellem *indstemmede trapper*, hvor trinnenenes ender er skjulte i forvangen, og *opsadlede trapper*, hvor trinnenenes endepartier er synlige i vangen nærmest rækværket. Derudover rummer opsnøringen af en trætrappe et hav af særlige detaljer med hver deres særlige fagudtryk, der er en hel videnskab for sig.
2. *Trædrejeren* drejer de mange balustre, der holder trappegelænderet samt ikke mindst den særligt markante, ofte forgyldte, kugle eller kogle, der markerede trappens start ved grunden - eller som det ofte ses ved samtlige mægleres over og undersider.
3. *Billedskæreren* skærer dekorationer i de synlige ydersider på de bærende trappevanger samt dekorationer på yderdøren og lejlighedernes hoveddøre, herunder også tit de dekorerede indfatninger eller et særligt flot skilt indenfor yderdøren med beboernes navne.
4. *Snedkeren* fremstiller den særligt markante og flotte hoveddør, ofte med overruder, samt trappeopgangens vinduer, indvendige hoveddøre, indfatninger, fodpaneler, profillister, samt ikke mindst de meget karakteristiske brystningspaneler af træ, der ofte står som en slidstærk 'rampe' på trappens side mod væggen.
5. *Glarmesteren* fremstiller og isætter de særligt dekorerede (ætsede, blyindfattede, farvede etc.) ruder i trappevinduerne eller de tykke spejlglasruder i hoveddøren.
6. *Dekorationsmaleren* maler marmorerede dekorationer på undervæggene og ofte også overvæggene. Han ådrer (maler som ædle træsorter) yderdørene og evt. også balustre og indfatninger. Han forgylder evt. 'kuglen' på trappens hovedmægler. Han lakerer hoved- og yderdørene så de står blanke og skinnende flotte.
7. *Bygningsmaleren* maler trappens træværk, væggene, vinduerne m.v., de steder, hvor der ikke er marmoreret, årdret eller forgyldt.
8. *Stukkatøren* 'gips'er de hvide lofter og evt. trappens undersider. Han opsætter eventuelt også lidt stuk på disse samt på reposernes lofter og vægge.
9. *Gørtleren* fremstiller og isætter dørgreb af messing på alle dørene – eller messingskilte, brevsprækker osv.
10. *Gulvmanden* ferniserer trappens trin eller lægger linoleum på trinnene og reposerne.
11. *Mureren* lægger et gulv af hårdtbrændte klinker i stueplan – lige indenfor hoveddøren. Klinkerne lægges ofte i et særlig flot, flerfarvet mønster.
12. *Stenhuggeren* leverer den udvendige granittrappe foran hoveddøren.
13. *Jernstøberen* fremstiller støbejernsgelændere til den udvendige granittrappe samt i høj grad også støbejernsbalustre på den indvendige trappe.

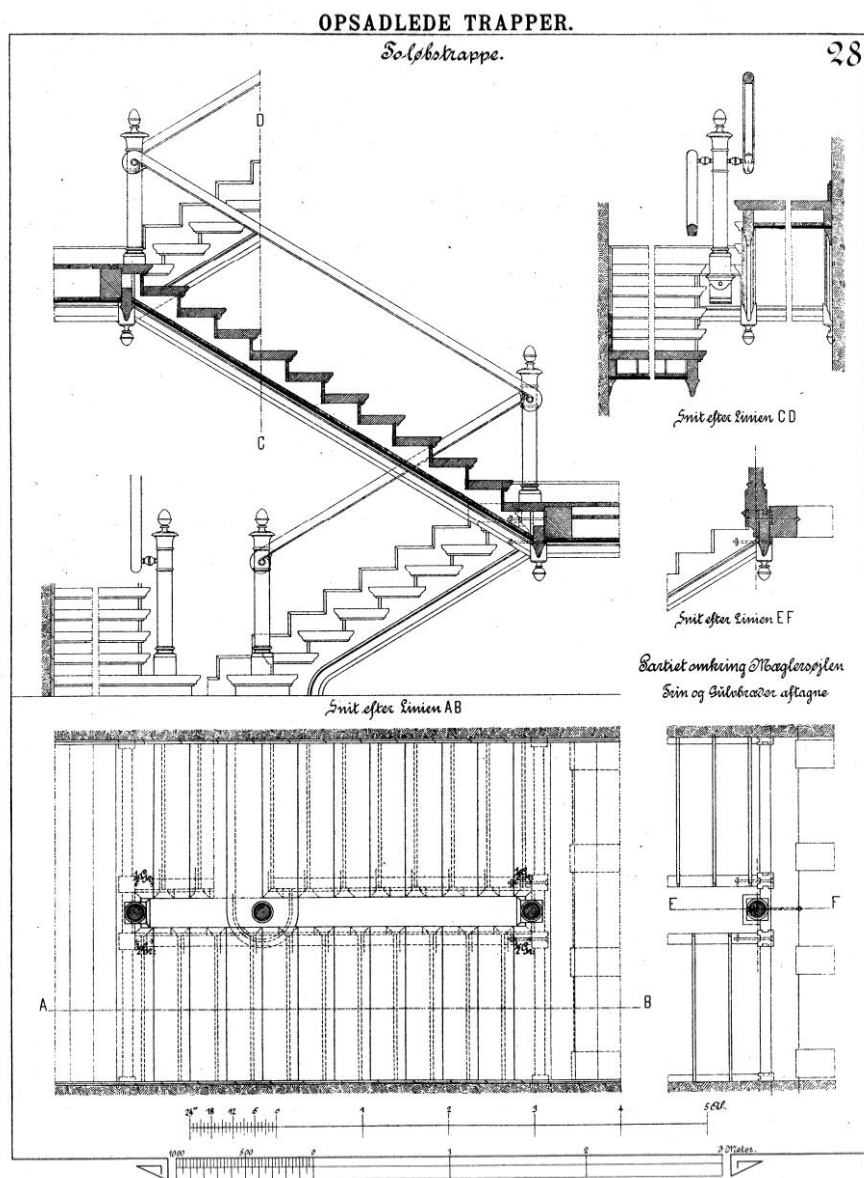
Hertil kommer elektrikerens, der trækker ledninger og opsætter en række ofte fornemme lamper til trappens belysning, smede, der leverer smedede beslag på dørene, låsesmede og fra 1920-erne, elevatorfolk.

Trappens konstruktion

Etagehusenes trapper er ret ens konstrueret. De er fremstillet af træ og er næsten altid såkaldte toløbstrapper, bestående to trappeløb afbrudt af en bred repose, for hver etage og midt mellem etagerne. Mindre trapper kan være treløbstrapper med krumme trin.

Trapperne har næsten altid en åben 'durchsicht' i midten, så man kan beundre og overskue trappen hele vejen op og ned. Trappebelægningen består af brede fyrreplanker, der er lakeret eller ferniseret eller belagt med parket. Senere er mange trapper belagt med den slidstærke linoleum. Balustrene er som nævnt ofte drejede eller af støbejern og håndlisten er udført i en mørk ædel træsort – eller bejdset mørk for at ligne disse.

'Bibelen' for alle trappetømrere var bogen 'Vejledning i konstruktion af Trætrapper' af Guisepppe von Huth, der udkom første gang i 1887 og senere blev trykt i 6 oplag frem til 1920. Bogen er forsynet med 30 plancher med alle konstruktioner og alle detaljer.

Trappetegning fra bogen 'Konstruktion af Trætrapper' af G von Huth, København 1887. En opsadlet trappe med en relativt lille 'durchsicht' i midten. Tegningen gør ikke mindst meget ud af de dekorative elementer, undtagen selve balustrene, deraf overskuelighedsgrunde ikke er med på tegningen.

Dekorationerne

Trappen skulle være så rigt dekoreret, som overhovedet muligt, i forhold til, hvad man havde råd til eller ville ofre. Mange af dekorationerne er derfor meget billige, samtidigt med at de skal ligne de meget dyrere, ægte dekorationer. Det kunne en række hel- eller halvmekaniserede materialer og metoder, der var til at komme i nærheden af, prismæssigt: Maskindrejede balustre, kugler eller kogler på oversiden eller dråber på undersiden. Maskinhøvlrede profil-lister på trinfor kanter, trinender, vanger, vægge og langs underløb og lofter. Trukket gipsstuk på værksted. Jernstøbte balustre eller den udvendige trappe udført i støbejern. Støbt og maskinslebte spejlglasser eller ætsede ruder.

Malerarbejdet var et kapitel for sig. Her udviklede dekorationsmalerfaget en særlig 'hurtig' marmoreringsteknik til trappeopgange. Man stod ikke og trak 'stenårerne' i marmoreringen med små pensler eller lagde lag på lag med en 'fordriver' (en særlig blød pensel af mårhår). Den marmorering-lignende maleproces kunne udføres i én proces med særlige pensler og en særligt fremstillet laserende (halvgennemsigtig) linolie-maling. Man imiterer på denne måde ikke længere marmor; man imiterer *marmorering*.

De blanke lakfarver kom frem i slutningen af 1800-taller og ligeså de naturlige, blanke, gennemsigtige lakker, fremstillet af linolie, harpiks, kopaler eller eksotiske træsafter. Disse giver en særlig smuk farvedybde og 'lød' i forhold til vore dages ensartede lak-produkter.

En typisk dansk trappeopgang med en 'indstemt trappe med drejede balustre, profilerede ydervanger og et 'falsk' brystningspanel langs indervæggen. Det 'falske' brystningspanel består af profilerede trælister, opsat direkte på væggen, som topliste, fyldinger og fodpanel, hvorefter 'panelet' er malet, som om det hele var af træ.

Retablering af ødelagte trappeopgange

I dag er mange af disse flotte og spændende dekorative virkemidler, som trappeopgangene oprindeligt var forsynet med, væk, overmalede eller klædt ind i nye materialer, bl.a. i forbindelse med brandsikringer eller 'minimalistiske' vedligeholdelser. Det er ret synd.

Men fortidens synder kan uden de store problemer rettes op igen, uden at det kommer til at koste en 'herregård'. Det er faktisk muligt at genskabe de fleste af disse processer og elementer den dag i dag, hvis man ønsker det. På Raadvad-Centerets 6 måneders Restaureringshåndværker-skole er der med tiden uddannet en række bygningsmalere, der igen kan udføre såvel de 'fine' marmortings- og ådringsteknikker, som de 'billigere' og hurtigere trappeopgangs-marmoreringer. Det samme gælder reparationer på selve trappen eller nyudførelse af profilerede paneler, drejede balustre, kugler eller kogler, støbte balustre eller støbt gipsstuk.

I selve Raadvad findes der en række specialværksteder med bl.a. disse fag:
Dekorationsmaler, der mestrer de gamle materialer og maleteknikker
Stenhugger, der kan nyfremstille trappetrin i granit eller sandsten,
Billedskærer, der kan udføre udskårne dekorationer i træ,
Smede, der kan smede eller støbe balustre m.v. eller reparere disse,
Gørtler, der kan udføre nye flotte messingdørgreb, messingskilte eller –lamper.

Plus at Centeret har tæt kontakt til en række andre håndværksfirmaer eller leverandører, der indgår i de ovennævnte 13 håndværksfag, bl.a. kan man igen få de 'gamle' støbte og trædrejede dørgreb, ætsede ruder, ægte gipsstuk i de oprindelige profiler.

Et særligt kapitel udgør eventuelle reparationer på selve trappetrinnene eller udskiftning af den gamle belægning. Her råder Centeret også over stor ekspertise og kan efterfølgende finde frem til de rigtige håndværkere.

Trappeopgangens indgangsdør er en vigtig del af oplevelsen af indgang og trappe. Derfor skal døren, trappen og trappeopgangen hænge stilmæssigt og istandsættelsesmæssigt sammen. Hvis indgangsdøren – eller trappeopgangen ser slidt og derangeret ud, eller hvis dørhåndtaget mangler som her, sætter det alle beboerne i 'bås'. Det samme gælder grimme dørtelefon-anlæg eller lamper. Læg i øvrigt mærke til, at det øverste trin på den udvendige trappe er udført af støbejern, samt at vinduesgitteret på yderdøren også er af støbejern.

Opfordringen skal derfor lyde, at man igen sørger for at trappeopgangen, denne 'fælles adgangsvej', får sin tidligere pragt og smukke harmoni i materialer og stofflighed tilbage. Selv ufølsomme brandsikringer kan 'smukseres' og komme til at falde ind i trappeopgangens oprindelige dekorerede stil. Ja, endda dørtelefoner kan udføres pænt og i harmoni med huset og opgangen, så vi kan få de afskyeligt grimme og påklistrede metalkasser væk og noget mere klædeligt i ordentlige materialer op i stedet.

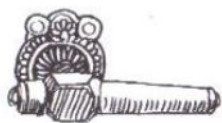
Fortvivl derfor ikke. De håndværksfirmaer, der kan få de fine, gamle trappeopgange til at stråle og funkke igen findes. Spørg i Center for Bygningsbevaring i RAADVAD, så kan vi hjælpe jer. Ring på telefon 45 80 79 08 eller kik på www.bygningsbevaring.dk

Ægte og falsk stuk

Stuk er f.eks. ved at komme stærkt på mode igen, hvilket har medført, at der er opstået en række nye firmaer, der importerer 'Italiensk stuk' eller excellerer i stuk, støbt i plastik. Det skal frarådes at benytte disse 'falske stuk-elementer', både i trappeopgange og i det hele taget i ældre huse her i landet. For det første repræsenterer alle disse produkter 'udenlandsk stuk' der både materialemæssigt og i deres profileringer og andre detaljer, ikke passer til dansk arkitektur eller interiørerne i ældre danske huse. De er for svulstige og for dekorerede og derudover står de ikke skabt nok i formerne og profilerne. Så med mindre man prøver at efterligne et østeuropæisk pamper-palads, skal man holde sig langt væk fra disse smagløst overlæssede produkter. For det andet er de, modsat hvad de selv hævder, ikke spor billigere end stukdekorationer, udført i hånden på danske stukkatørværksteder. Prøv selv at få en referencepris.

På Centerets hjemmeside, www.bygningsbevaring.dk kan man også finde en række ANVISNINGER på, hvordan linoliemaling, maling med limfarver, reparationer på vinduer m.v. udføres.

Dørgreb fra
1850-1930

Sein Vorkamp

Dørgreb fra
1930-1960

Hvis man ofrer penge på at istandsætte eller vedligeholde trappeopgangen og yderdøren, bør man også få sat skik på hoveddørens dørgreb, så de dels bliver ens, hele vejen op, hvad der pynter gevaldigt, dels passer til trappens stil. Der findes firmaer, der igen fremstiller de 'gamle' meget fine støbejernsgreb med trædrejede greb, så her behøver man heller ikke fortvivle mere. Center for Bygningsbevaring kan hjælpe dig med at finde frem til de rigtige.

ANVISNINGER til Bygningsbevaring Brug af Center for Bygningsbevarings ANVISNINGER

Center for Bygningsbevaring

Center for Bygningsbevaring er et uafhængigt viden-center, der arbejder med bevaring og udvikling af den byggede kulturarv via forskning, kurser og efteruddannelse, samt projekter og handlingsplaner på historiske bygninger. Centeret løser opgaver for statslige styrelser, kommuner, fonde, ejendomsselskaber samt ikke mindst for private ejere af fredede og bevaringsværdige ejendomme. Centeret er desuden tilknyttet Det Kongelige Bygningsinspektorat II som rådgiver omkring blandt andet bygningssyn.

Brug af Center for Bygningsbevarings ANVISNINGER

Center for Bygningsbevarings anvisninger er fortrinsvist rettet mod private husejere, men må gerne benyttes, citeres fra og "klippes i" af tegnester, håndværksfirmaer eller andre til professionelle formål, f.eks. til arbejdsbeskrivelser til restaureringsarbejder. Det er **ikke tilladt** at bringe uddrag fra, klippe i eller viderebearbejde/rette i Center for Bygningsbevarings anvisninger i trykte publikationer, på internettet eller anden offentlig formidling uden skriftlig tilladelse fra Center for Bygningsbevaring.

Forbehold

Der gøres opmærksom på, at brug af Center for Bygningsbevarings anvisninger altid og i hvert enkelt tilfælde vil bero på en konkret vurdering på stedet. Centeret kan derfor ikke påtage sig noget ansvar for anvendelsen af beskrivelser, anvisninger m.m. i de tilfælde, hvor Centeret ikke selv har et aftalt ansvar for bedømmelsen.

Center for Bygningsbevaring kan bestilles til at udarbejde ARBEJDSBESKRIVELSER.

Center for Bygningsbevarings anvisninger kan suppleres med detaljerede arbejdsbeskrivelser, der er en punktopstillet udførelsesvejledning, inklusiv materialespecifikationer og udfaldskriterier. Arbejdsbeskrivelser udarbejdes af Center for Bygningsbevaring efter aftale og med honorar.

Bygningssyn og rådgivning

Center for Bygningsbevaring i Raadvad har etableret en landsdækkende rådgivning, der påtager sig at udføre uvildige bygningsundersøgelser. Specialuddannede fagfolk gennemgår hele huset eller dele af det, og udfærdiger en rapport over bygningens tilstand, problemer og anbefalede indgreb, listet op i en prioriteret plan og vedlagt anvisninger på selve udførelsen. De konkrete arbejder udføres af håndværkere efter husejerens eget valg.

Koordinering

Center for Bygningsbevarings anvisninger på www.bygningsbevaring.dk er koordineret med Kulturstyrelsens 'Information om Bygningsbevaring' på www.kulturarv.dk samt Velfærdsministeriets vejledning: 'Bevaringsværdige bygninger – sikring af bevaringsværdier' www.sm.dk (søg i publikationer Bevaringsværdige bygninger, 2006)

Rådgivning

Centeret tilbyder i perioder gratis rådgivning via E-mail eller telefon. Gældende regler for at benytte denne service fremgår af hjemmesiden www.bygningsbevaring.dk, hvor man også kan finde aktuell E-mailadresse og telefonnummer.

Tak til

Center for Bygningsbevarings anvisninger opdateres og redigeres løbende, og de viste blade erstatter alle tidligere informationsmaterialer fra Raadvad-Centeret vedrørende praktisk bygningsstandsættelse og bevaring. Center for Bygningsbevarings anvisninger er opdateret og udbygget i 2009-10 med støtte fra Åse og Ejnar Danielsens Fond, Sonning-fonden, samt Margot og Thorvald Dreyers Fond og igen i 2011-12 med støtte fra Åse og Ejnar Danielsens Fond.